

La pli gesta stadera : novella originala

Autor(en): **Cadruvi, Donat**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha**

Band (Jahr): **18 (1944)**

PDF erstellt am: **27.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881465>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

La pli gesta stadera

Novella originala da P. Donat Cadruvi

En stiva de Gioder Deval ei tut quiet. Mintgaton dattan las miurs sinzur els cantuns e denter las preits. Schiglioc ni sun ni tun. Gioder diregia sia stauncla egliada viers la veglia ura-preit, che semudregia malamein de sgargnir las nov. Sco sin camond mettan ils treis vescals buobs e las duas frestgas mattettas lur cudischs e carnets de scola a mun. Mumma Nina e sia premurada gidontra, la feglia Giuanna, ina stupenta biala giuvna de ver 18 onns, han finiu on cuschina. Tuts uran ensemen ina cuorta oraziun: in fervent engraziament al Segner, in comuentont riug tier lur signur e patrun. Lu serenda la mattatschaglia, suenter haver dau la buna notg a bab e mumma, ella vasta combra tras stiva. Giuanna mira cun quita matern ch'ei maunchi nuot a l' in ni a l'auter, e siara lu bufatg-bufatg gl'esch-combra. Allora surdat er'ella sia stauncla membra al saluteivel ruaus nocturn.

Gioder e sia fideivla consorta han de secusseglar questa sera en ina caussa, la quala brischa en lur cors sc'in fier cauld. Oz ha gerau Tuella fatg ina pauc emperneivla viseta als Deval. Gl'ei stau pervia de Bual-sut, il cuolm de Gioder, che secugna tras dus beinuns dil pussent, fumentau gerau. Quel vulesse smaladet bugen arrundar Bual per saver cumandar e scumandar sur gl'entir vast territori dils misès bass. Quei ei buca l'emprema gada ch'el ha pitgau silla meisa de Gioder; podà la davosa! Gerau Tuella ha dau a siu adversari il cussegl de sedecider immediat. El paghi pulit, fetschi denton buca liungas historias. U vuler ni stuer! Dunna Nina ei dil tuttafatg cuntenza, sche siu mariu fa pugn e muossa il burriu al signur gerau. Tgei duess el pomai era pegliar a mauns, sch'el stuess aunc vender Bual-sut, ed en conseguenza sia buna Flora che nutrescha l'entira casada! Onn ha'l piars si d'alp ina brava genetscha, gl'atun vargau ei l'Alma, ina dètga vacca de latg, sescufflada ded ir pertras. Aschia ei siu muvelet sesminuius sin in sulet vachetg. Aunc vender Bual-sut a quei gries e grass gerau, garschentar e schar profitar lez, ed el schar pirir sia casada? Na Tuella, gliez ei in quen falliu! Quei tec gudogn vegn el a tener aschi ditg sco mo zaco pusseivel. Gioder vesa sco 'l sto far in di il manual ni ir ad uaul, sia dunna a dis, a ses pigns maunca scadina protecziun ed educaziun, tut va alla malura! Quels patratgs entschalleschan il ferm propiest dil dir puranchel Gioder de buca ceder a quels ventruns della cassacca fessa. «Nina, jeu cedel buca a quei gedi e spida-fiug! Lu ston auters cargar mei per la gargatta!» «Sche nus meritein, lu vegn in pli ferm a sustener nus. Lez

---

ei pli gests ch' ils carstgauns! Meien nus pia adina en siu num. Va per oz a ruaus, Gioder, ti has puspei barhau quei che ti' ossa tegn ed eis staunchels!» Ludaus seigi Jesus Christus — Semper sei ludaus! Lu sestgirenta la lada stiva, e las miurs san puspei far lur saults e segliots e morder aissas e trava. En nannas e letgs tut che quescha, ils pigns el pur, inocent ruaus della celestiala cuntentientscha affonila, ils geniturs malruasseivels ed inquietai da melli patratgs e quitaus, ils quals vegnan nutri ed augmentai continuadamein dall'immensa peisa della responsablidad dils caus-casa. La mumma vesa ed auda fugend ed urlond sperts e demunis, la nauschadad e perversidad dils quals vul derscher ses cars affons ella nera fossa de paupradad e discordia; uals e darguns sederschan cun vehemenza encunter cas' e clavau, vulan fierer tut a val. E davos quei teater infernal crei ella d'enconuscher la fatscha della nauschadad humana, ils gits dents d'in fumentau ranver, che stend' ora sias grefflas plein ravgia e plascher satanic, per destruir il niebel e sublim edifeci della fermezia ed unitad familiara. — Gioder s'occupescha culs medems patratgs. Ses pugns pulpi sesaulzan e sepugnan tremblond culs prighels smanatschonts, cun urezis e tempiastas, che zaccudan e stremblan preits e plantschius. Cun tuttas forzas dell'energia virila sesprova el de terrar ses inimitgs, ils quals vegnan menai ed inspirai da sgarscheivels regls ed inclinaziuns. Tut ei in teater plein sgregns ed urllems, fridas e destrucziun! La notg ei liunga e nera pils paupers geniturs, che veglian e pertgiran la grond'obligaziun ch'il Segner ha surdau a lur mauns per veta duronta: la famiglia e sia prosperidad. Lur veta semuossa schi criua e brutala, ferton che lur pigns gaudan tutta splendur dil paradis affonil — ferton che la notg cuarcla vals e valets, cuolms e collinas, uauls e pastiras el pli sogn e perfetg ruaus — ferton che roschadas steilas illumineschan en ardur celestiala il vast arviul dil firmament.

A Gioder e Nina para quella notg de vuler crescher, en compagnia de tuts turments e quitaus, ella perpetnadad. Finalmein rump' il zenn de dis in vau en quella desperada situaziun. Cun grond levgiament entscheivan els lur lavur, che gusta sco paun al fumentau e murdiu. En pegna ardan gia ils cuschs e las monas, en fueina schluppegia la stgeina. La massera volva la pulenta cun truffels, semtga caschiel e carn-piertg. En nuegl traffica Gioder, perversa e mulscha sia Flora, la quala rui buca mal el savurus fein de prada. Denton ei era la buobanaglia seruschnada ord las bissaccas e sefa sco antruras cun mois e curascha vid il solver, per allura scursalar viagiu el vitg a scola.

Giuanna ha de rugalar vi en cuschina, ferton che mumma Nina dispona en stiva. Tut vul esser schuber ed en siu liug. Quei ei la lescha d'ina buna casarina. Gioder seprepara per ir ora ella neiv. El ha aunc de trer culla sliusa zatgei lenna giud la Runca. Gl'ei freid giuadó. Perquei aunc dabot la capetscha de tats sur las ureglias giu. — Ei splunta vid gl'esch-stiva. «Mo en!» Cheu zoppegia Gliezi gob, il forapeis de concuors e stumadira,

---

sulla sava. Gioder mira empau stagn sil hosp, sco sch'el less saver il dacò e pertgei de quella viseta. Cun quel ha'l aunc mai giu de far zatgei, per cletg! Gliezi gob ei enconuschents l'entira tiara entuorn sco um de pauca valeta, che va gl'entir stendiu bi di per las treuflas entuorn, uardond sco l'uolp e laghiond de sbluccar scadin pauper iess. El evitescha sche zaco pusseivel tut contact culla gieud. Davos dies denton mord'e cav'el se'ina talpa. — — Gliezi gob, il tschontschalom, sefa da buns, sco adina cura ch'el ughegia de runar sia comba—lenn sulla sava de glieud undreivla. Gioder sa bein avunda che quei magliafom ei vegnius oz per commissiun de gerau Tuella. Gliezi fa biala tschera: «Stai, il Gioder ei gia en pei! Nua nua pomai en quella nevada?» Gioder enconuscha la lieur e fa plitost cuort e bien: «Stos trer empau cuscha giud la Runca!» «Schia, schia, en quella ferdaglia. Fa bien e ruh. Mo in um sco Gioder ei disaus ellas cufflas!» Il frunt lad de Gioder fa rubaglias. El vegn maligns ed unfis de discutir cun quei tapalori. El aulza la vusch: «Tgei missiun has ti si cheu, vai marveglias?» Il forapeis se scrola sc'ina caura ella garniala, udend quei tun. El zappetscha zacontas gadas vi e neu, sestrubegia e sesgratta sin dudisch varts e manieras per anflar il ragogn.

Gioder gida e tauscha: »Vegn quei gleiti? Per entardar mei eis ti bein buca vegnius viasi. Schiglioc eis ei tegn jeu era buca tia disa de seruschnar da quellas uras ord il strom!« Plaunsiu sgarglienta il glatsch silla lieunga dil sghignau ziep. Suenter liung sgartar e semanar rabetsch'el neuadò sia sabientscha: »La banca ha ... ha ...« — «Nuot ha!» seglia Gioder denteren plein gretta e fiug, »jeu sai memia bein tgei fatschentas che ti has de liquidar! Quei ha de far cun tiu uffeci buc'ina miula, ti gedi, sgartau, zuffernau! Mattei che gerau Tuella ha pagau ina pulita provisiun per disturbar nus si cheu. Fai che ti vegnas tras la ruosna, ti magliafom! Jeu sai rugalar mes deivets tiella banca senza tala fumeiglia dil giavel. Quei duei esser la davosa gada ch'jeu vesel tei per tals motivs en mia casa!« Gliezi gob stat sco sturnius. El ha stuiu setener vid in cantun-pegna per buca far in tgaumalèr en mesa stiva. El astga buca plidentar pli siu alterau rival e semudregia malamain tras l'escha. Il forapeis dat aunc ina gada ina mesa viulta e mira sco in tgaun ch'ha retschiert a bun'ura in salid davos en. Lu scrol'el siu tgaucurtauna zacontas gadas e serpegia la senda giuadora, per allura svanir davos pegns e larischs.

Gioder senta sco siu saun buglia ellas veins. El ha ual viu l'umbriva de sias sgarscheivlas visiuns della notg vargada. Quels magliafoms vulan buca schar en ruaus el e sia famiglia. Els stattan buca giuda dies. «Pil naucli, viel tonaton mirar sch'jeu vegnel buca a frida cun quels sbiers dil giavel! Jeu saiel che la banca sforza e taluna d'ademplier las obligaziuns de hipotecas e miardas. Mo quei viel jeu far senza mediaturs, cunzun buca da quella rateina de Tuellas e Gliezis gobs. A quels viel jeu metter si buccari, sina-quei ch'els catschien buca lur nas en mias fatschentas! Aunc questa sera

---

vegn ei fatg!» Denton ei era mumma Nina s'avischinada per calmar siu mariu: »Buca sevilentà schizun, Gioder. Quels vegnan ussa nuota schi spert si cheu.» — «Jeu mon ussa viasi per quella lenna de pegna. E lu sas ti mirar tgei ch'jeu pegliel a mauns cun quella canaglia. — Ti Giuanna, va aunc spert si surcombras per in terschiel. jeu vi far la segira e prender avunda ligiadora.» — Il camond vegn exequius en in batterdegl. «Stei cun Diu!» — «Sch'el stat cun nus!» Lu secarga Gioder culla sliusa e camina cun pass stendiu dalla via d'uaul viasi. El vesa ni crappa ni bots, pensa ad in pensar. Ses patratgs catschan e portan el pli e pli ad ault. Gl'ei ina detga tilada, tochen silla Runca. La via ei teissa e maluliva. Mo tut quei dola e punscha buca schizun la membra sco tuts quitaus e cordolis, caschunai entras quella stria fatschenta. Ed el sedi repetidamein, mirond cun egls larmonds a Val: «A Bual-sut viel jeu ver ruaus, leu duei mia famiglia prosperar. Negin sa privar mei da quell'occupaziun, schi ditg sco jeu camondel las fiastas sut miu tetg!» Gioder contonscha sia pluna cuscha, tocca maluliva, curnada, e carga bravamein. Ir vits a casa renda buca zun. Terscheuls e sughets procureschan che tut stetti sc'ina rascha. Lu entscheiva la scursalada. Gioder ei buca maufers e lai schular dil camifò. Ellas stortas fieran ils slusels mintgamai in tschuat neiv suls rovans giu. Sch'in giuvenot de 20 onns empalass la sliusa, savess ei buca ir pli da stuorn. Gioder seregorda da ses giuvens onns cun lur plaschers e deletgs. Da lezzas uras seruschnavan ils mats en roschas e roschadas silla Runca, magari aunc da glina-pleina! Mo quei era tut storgias e tupadads. Dieunuardi, quei era aunc temps, gie temps de mai murir! — Fertion che Gioder trai vid molas isadas, sefestgina sia sliusa de fugir a val. Igl empalader setegn vid ils corns e datga nuota de frenar. Terribla spertadad! El vesa ni stortas ni pegns, ni pals ni seivs. Dierm'el? Sesiem'el? Cheu sesarvan ses egls desperai, sco sch'in stilet perforass siu cor! Cun reaziun tut anetga braunch'el aunc pli ferm la corna, per tener en ballontscha sia carga. En in mument desperau fetga el pei en in vial. Memia tard! Il catsch ei memi zun furibunds per puder sfurzar en via la sliusa. Quella catscha ses corns sc'in bucc anavon e seglia cun in stausch vehement giud via. Gioder vul sefar libers da siu buordi, mo quel suonda sc'ina umbriva. Omisdus seroclan dalla plaunca giuadò e sescumbeglian els tgaubrochels. Ins vesa nuot auter ch'in tschuat neiv che semov'en furtina sur bots e sur crappa, denter pegns e pignus-chels viagiu. Rumpum! Cheu ha il best d'in pegnun teniu pétg e rebattiu l'attacca. Lu ei tut ruasseivel. Nuot semova, nuot sebalucca. Mo il pegn barbus sescrola beinduras per sedeliberar da siu grev manti alv. Ord la pignuscla fui in lieuret cun vescals segliots. Schiglioc ni tuc ni balluc. Quei mun miert sefultscha tut jasters denter ils vegls habitonts dil revier. Il profund, sogn ruaus ella loscha selva tuorna puspei suenter quei nuncapeivel intermezzo en siu vegl reginavel. Ils davos radis digl emperneivel sulegl d'unviern sigettan tras las ulivas crunas de neiv. Ed in malign suffel tahegia tras la ferma roma

---

dils pussents regenters d'igl uaul alpin, ferton ch'ils fleivels spitgs della fina pignuscla e geneivra sescrolan tut nius e vulan saver pauc grau de quei criu salid. In aspect sco da Numnasontga sur loghens: tut dierma e schela en ferdaglia e scheltira, rutta ei la membra della veta.

Tschamun de Cavardiras va cun pass lingier enviers Cuolm-bass, nua ch'el perves' ora siu muvel duront zacontas jamnas d'unviern. Sia pipa sturschida fa ina hazra fimera e siu fest enferrau semorda cun tutta ravgia ella via zappitschada sc'in iral. Leu silla storta gronda stat el eri, mira vi e neu, ensi ed engiu. El fa persenn che zatgi ha sdavalau e scavau bravamein el dentuorn. «Tgi gianter ha saltau de tala maniera?» El suonda ils fastitgs e sto constatar che quels meinan sulla plaunca giuadora egl uaul. «Marveglias hai jeu tuttina, tgi che ha priu la cuorta. Speranza nuot dil mal!» Ed el seleischna dal vau terren giuadora. Avon quei met tschuat neiv stat el eri: «Pil naucli!» El smina nuot bien ed entscheiva a sbarsar cun peis e bistun. Cheu sesbluttan zaconts cuschs dalla neiv, lu cuchegia in slusel neuadò, lu in toc d'in terschiel. Tschamun metta sia brenta d'ina vard e braunca cun tutta forza in tgiern d'in cusch e derscha il migliac. «In calzer?!» excloma il surstau. El scrasa e cava vinavon, savend ch'el fa la lavur dil cava-fossas. «Gioder, Gioder, dai risposta . . . nuot!» Tschamun ha encunaschiu siu zavrin Gioder e stat sco rentaus sper il cadaver. El sa buca capir ch'el brutal maun della mort ha saviu fierer la membra de quei um plein gnarva e forza en quella freida fossa. Mo ei dat negin targlinar. La situaziun ei evidenta e selai buca midar. Tschamun peglia sut bratsch al miert ed aulza quel ord il hardumbel de roma, cuscha e neiv. La fatscha ei disfigurada, la vestgadira scarpada. Negin semeglia dil Gioder ch'el ha entupau ier-sera si Bual, buca raschieni! Tschamun ha denton empriu de combatter temas e retenientschas tschei onn, cura ch'el ha, suenter lasgarscheivla lavina de Gonda, deliberau tschun cadavers ord lur freida fossa. Quella notg leu, ei era da sontga Turtè, emblida Tschamun buca schi tgunsch! Perquei dabot avon che ei fa brin! Ed el metta il miert cun pèz e tgau davos il dies giu e va dalla cuorta viadoragiu. El sto pussar mintgaton, essend ch'el buordi sfracca pulit a funs en quella nevaglia.

Denton ei la val sestgirentada. Vid il liung stendiu firmament s'envidan las steilas en melli loghens: cheu ina persula, leu ina biala muntanera. Ord las casas bassas de Cuolmval cuchegian brauslas glischs. — Tschamun stat sin ina collina in tschancun dadens la casa dils Deval. Cheu tschent'el giu siu buordi ella neiv davos in cagliom. El sa tuttina buca sederscher en stiva cul tgierp sferdentau e schelau dil bab! Quei fuss la spada el cor de dunna ed affons. Tschamun camina cun pass stendiu viagiu el vitg per comunicar gl'emprem al plevon la disgrazia. Sin cadruvi stattan aunc zaconts umens «Tgisà tgei che Tschamun ha sil magun, ch'el va schi da furtina?» damonda Toni de Muneidas. Er ils auters marmugnan zatgei sut vusch, ughegian denton buca de plidentar il currier. Tschamun bransina avon casa pervenda e

---

scarpa bunamein naven la corda. Ei va buca ditg e gia compara la statura marcanta e monumentalala de Sur Rumetg. Tschamun studegia buca ditg vid ceremonias e reverenzas: «Augsegner, vegnien els cun mei senza targlinar! Nies Gioder — Gioder Deval, ei ius a frusta culla sliusa. Hai anflau el si sut la Runca sut la carg'en. Ussa haiel jeu rabitschau el tscheu sul vitg. Els pon consolar la Nina ed ils pigns. Denton vegnel jeu cul miert. Dabot, sch'els san!» — «Dieus hagi si'olma! Jeu vegnel immediat, Tschamun!» E lez trai puspei empau pli lev flad. El va aunc spert a casa e cloma neuadò siu Gion: «Va senza targlinar si Cuolm-bass e dai uorden en nuegl. Jeu sundel impediis quasera. Mo dabot!» Gion sehona bia de quei. El stat sc'in pal enguttau, stenda sia fatscha en fuorma d'ina sétga e revolve dus tozzels gadas ils egls, essend ch'el sefestginava ual de sefittar e seregular per ir a mattauns. «Port' il naucli, si Cuolm-bass quasera? Hoho, gest oz! Tgisà tgei giavelet ch'ha puspei dau davos ora? Mo basta, dat matei nuot auter! Ed el va sc'in camutsch els aults.

Denton ei era Sur Rumetg serabitschous sum il vitg. Dunna Nina stat ual sigl esch-casa culla cazzola-nuegl enta maun. Ella spetga Gioder, il qual sto esser s'entardaus zanua. Ella mira gia aschi ditg viasi e sa cattar adagur zun nuot. Il plevon s'avischina plaunet: «Nina, tgei dat ei d'encurir?» Lezza sevolva: «Oh! Seigien salidai! Jeu, gie jeu stosel mirar sche Gioder vegn buca gleiti. El ei ius gia a bun'ura culla sliusa silla Runca per trer giu empau cuscha de pegna ed ei aunc buc'arrivaus. Speranza . . .» Sur Rumetg interrompa: «Lein recitar ina Salidada pil Gioder, ch'el gaudi igl agid digl Segner!» Ed els uran da bass ò sin scala. Lu continuescha il bien plevon. El sto preparar la tresta nova: «L'oraziun possi render forz'e sustegn a vus. Jeu stoi far questa sera il currier d'in divin camond. Stei ruasseivla, Nina, tut daventa en num e voluntad dil Segner!» Nina smina zatgei, quels plaids muntan buca legria e letezia. Ses egls sesarvan e s'ingrondeschan. Tizuns paran de traversar e sgular lien. Ella vegn malruasseivla, siu pèz sestrenscha, sia vusch sesiara. Il vèl de tristezia e patiment sesbassa e setschenta sin ella. Sur Rumetg senta sez la dolur che vul strunglar la paupra vieua. El vesa il marti che sesaulza per curdar cun fracass furibunt, sfracond e manezzond en scalgias e paglia tutt'ardur della veta familiara. El sto continuar, avon ch'il glatsch serumpa e siglienta da sesez: «Gie Niessegner ha vuliu si'olma! Siu sogn reginavel vegn a dar il perpeten albiert e ruaus ad ella.» Ussa sa dunna Nina avunda! Ella croda en schenuglias sco morta, tenend ils mauns a Diu. — Davos casa selain pass udir. Tschamun arriva cun siu buordi. Nina crei d'udir la vusch de siu mariu ed aulza cun sforz e bregia il tgau. In griu che va tras pial ed ossa sbucca ord siu cor, in griu mislau e murdergiu: «Gioder!» Suentar ei puspei tut quiet. Nina tegn, aunc adina enschenuglias, il freid cadaver de siu mariu spartiu stinadamein serrau en bratsch. Sto ch'els han aunc in misterius e secret discuors, la davosa conversaziun sin quest mund!

Tschamun entra sin camond de Sur Rumetg en stiva, nua che la mat-tatschaglia fa ils pensums de scola. Tuts fetgan lur cumbels sil dir ruver della meisa quadra. Giuanna ha de stuppar ina ruosna el tapun dellas caul-tschas dil Peder pign, il qual isa atras zatgei ponn cun seruschnar e seca-valcar per roma e pumera entuorn. Mo la buna sora datga per da bia buca de selamantar e murmignar pervia d'enqual scarp ni ruosna. Sche mo'la sa e po gidar la mumma en in'uisa ne l'otra! — Tschamun entra senza splun-tar. Tuts han spetgau lur bab ed ein zun surstai de tscharner en siu stagl gl'aug Tschamun. Era vulan els nuota propi capir siu raschieni, cul qual el plidenta Giuanna: «Ti metta a letg ils pigns. Tia mumma ha detg ch'ella seigi absenta per in mument.» Sil frunt de Giuanna s'enfilan rubaglias. Tgei pudess quei esser, che la mumma ei svanida tut da mét? La curteseivla, biala mattetta ruclenta tral tgau damondas e dubis en crusch e traviers. Suen-ter in amen supplichesch'ella gl'aug de sefar cumadeivels ella sutga-lada de bab. «Spitgei dentothen. Veis franc peda!» Ils pigns prendan l'aua bene-dida e svaneschan tras gl'esch. Tschamun mira d'ina preit tier l'otra. Tier in maletg, fixaus en quadrels, seferma siu egl: Nina e Gioder il di de nozzas! Di d'infinita letezia, il fundament d'in'uniun per veta duronta! Era quella uniun, schi ferma, schi dira, era quella ha stuiu ceder e sesuttametter alla suprema lescha de scadin pelegrinadi terrester: Memento! La mort laghe-gia! Era al bien Gioder ha il misterius sitgur scursaniu sia dimora sin quest mund, ha scarpau el ord il miez d'ina prusa e buna famiglia. — Giuanna tuorna. Ella sa buca suprimar sias merveglias e damonda beindabot: «Aug Tschamun, nu'ei mumma lu ida? En mintga cass ad encurir bab? Spe-ronza . . . .» Ella teidla, cartend d'haver udiu zatgei avon casa, e banduna la stiva, schebi che Tschamun sesprova de tener anavos ella. Giuanna sigetta sc'in paliet tras esch e zulèr e stat eri, vesend ella brausla glisch l'aulta statura de Sur Rumetg. Tgei ei quei leu ella neiv spella scala-crap giun plaun? Ella ha enconuschiu sia mumma che veglia aunc adina, sco la guardia noctura sin santeri, spel miert. Neginas damonda, neginas marveglias! Mo in schem che fa snavur: «Bab, bab!» Ella sa buca dacò che siu bab ha piars l'olma, ella sa mo che la membra schelada ei morta e schirada. Sur Rumetg lubescha denton buca de star von casa en quella ferdaglia e schelar. «Schia, nus stuein purtar en casa il Gioder. Fagei plaz a Tschamun!» E quel exequescha il camond digl Augsegner. Silsunter alarmesch'el zaconts vi-schins, ils quals dueian vestgir il miert. Cun ferventa premura trusch'e la-vura igl aug Tschamun duront la notg, ord affecziun e carezia per siu amitg Gioder Deval.

* * *

La Neina de paternos ha enderschiu la disgrazia silla Runca e pro-cura gia a bun'ura, cun agid de zacontas autras paterlieras de pum, ch'igl entir vitg vegni felicitaus cun quella novitad. Gliezi gob rumpa bunamein

sia comba-lenn, udend il pli daniev. El remaglia denton buca duas gadas quell'informaziun. E gia segl'el sc'in tgiét ch'ha rut la giugadira, sur vias e streglias en direcziun dil casament de gerau Tuella. El pren strusch pèda de runar suenter sia scanatscha, e siua sc'in pudel, contonschend il liug giavischau. Gliezi gob ei buca dad esch en, ch'el tahegia sc'in tgaun canau: «Ti, ti . . . . ti . . . . tt . . . . Mehel, zatgei niev dat ei tuttina adina sut las steilas! La . . la . . . gie, sas ti tgei?» — «Mo pren pèda, Gliezi, gl'ei aunc buca la fin dil mund, silmeins per nus dus buc. Jeu tegn che ti hagies zatgei sil puppen pervia de Deval cheusi, pervia de Gioder, ne?» Gliezi gob sesanfla en ina gnarvusadad nundetga: «Gie, sas ti è schon quei, dieunuardi, morsch-morsch, ju bein. E tgei commentar fas leutier? Delicata historia, hä?!» Gerau Tuella ughegia nuota propi de vegnir neunavon cul marmugn, schegie ch'el ha ina risposta sillas levzas. Gliezi pren plaz sin baun-pegna, segeina vi e neu e peglia pliras gadas catsch per continuar il discuors. Mo ils plaid vulan buca sbuccar. Persuenter sesligia gerau Tuella cul temps da sia schanadad. Zatgei san omisdu: Negin donn senza gudogn! Sche Gioder Deval ei ius a frusta, lu ei era il possessur de Bual-sut naven. Alla finfinala — — hm, morts ha ei dau aunc pli, pertgei far tanién curvien?! Far fatschentas, emplenir il puppen e las buoras, gliez va bein schi tgunsch. E sch'ils dus amitgs plaidan era nuot, lur egliadas secapeschan. Ils patratgs ein ils medems: seneziar della caschun! La lada e profunda vusch de gerau Tuella rumpa il ruaus: »Gliezi, jeu capesch pertgei che ti eis vegnius oz cun talas preschas. Ti has matei patertgau pli spert vid Bual-sut che vid siu disgraziau patrun. Hih! Gest sco jeu! Umens d'inschign mercantil han adina giu ina stupenta intuiziun. E detta havein nus dus era de far pugn. Neu tscheu vid la meisa, Gliezi, quel de Valtelina duei gidar nies spért!» Ed il meglier tgietschen sesaulza els migieuls. Gliezi letga sia bucca en péz sc'in tgaun sper gl'andutgel. Lu vegn ei fatg printgas e las gulas dellas duas uolps sescufflan sco coccas. Quei dat il dretg suer als projects! E gerau Tuella continuescha: «Quella caussa survegn aunc il dètg schueun, mo dai pèda, Gliezi, gliez ei cert e segir! Jeu hai patertgau sco suonda: Ti sas ch'jeu vi survegnir enta maun Bual-sut. Quei va tuttina buca, che mes bials cuolms sefuin pervia d'in toc puranchel cheu. Quei sa buc esser auter, ha, capescha mintga scarpacaultschas! Ti has era udiu sco quel cheusi ha fatg cun mei, gie sco de pender! Jeu hai stuiu esser leds de vegnir entirs ord casa, giebein leds! In maluardau cutsch eis ei stau, pilver. Vinavon: uss ei il pli stinau adversari ord via. Sco, gliez ei buca mia caussa e cuolpa.» «E buca la mia!» dat Gliezi, che fultscha siu tgaun-zétga ellas topas, denteren. Gerau Tuella lai nuota ir a piarder il ragogn: «Ussa mo stai, sas lu explicar suenter tiu meini! Il deivet che quei morda-ossa cheusi ha tiella banca ed il qual ti savesses incassar, ei smaladet pigns per compensar zaco giavatsch cun siu cuolm. Caussa nunpusseivla! Nus stuein s'arranschar sin outra maniera. Jeu, che meinel il cudisch funsil de nies circuit communal, haiel ina viarcla enta pugn:

---

sas tgei?» Gliezi gob po buca spitgar: «Na, na . . . n . . . , buca raschieni, tgei pomai? Fai dabot sche ti sas!» Gerau Tuella: «Mo spetga, stos unscher la gargatta mintgaton, fa schetg! — Ti sas era esser gideivels. Ord mes cudichs de vischnaunca sas ti prender ed imitar la scartira de Gioder Deval. Ti sas gie far quei che negin percorscha gnanc la minima caussa, fai quen ina capaciad sco ti! Lu scrivin nus ina hazra brev. Immediat! Pren la plema, jeu dicteschel!» Gliezi sigetta vi e neu sc'in cametg e sa buca nua seser. Lu setschent'el puspei davos meisa, prepara us per scriver sin camond. Gerau Tuella entscheiva cun tun autoritativ:

»Declaronza.

Il sutsignau declara cheutras de ceder siu cuolm «Bual-sut» a signur Gerau Tuella a Cuolmval per in prezis de treitschien renschs. Il bein duei scumgnar maun el valsen d'in meins a dato. Il cumprader ei supplicaus sco administratur d'il cudisch funsil de nudar tenor lescha quella transacziun.

Cuolmval, ils 12 de december 1797.

Gioder Deval.»

Gerau Tuella sesenta sabis e perderts: «Quei duess far, ni tgei manegias, ti scarvon?» — «Grondius, fa grond-honor ad in gerau de tia reputaziun!» Gerau Tuella aulza siu tgau-curtauna cun tschera buca pauc sabiutta, cartend d'haver fatg in'ovra cun saung e veina: «Quella veglia cheusi po esser cuntenza culs 300 renschs per pover ses bargnaghels. Sia caura cun 4 tettels vegn ella era a stuer vender e lu san quellus musteilas ruer vid ils mirs. Ussa han els sefitgau ditg e liung avunda. Giebein, aunc ver remischun cun tala smarschanaglia, che ladernescha giu mintga runtga a nus buns burgheis de Cuolmval?! Finis finest cun quella rateina. Mai sch'els fan zac e pac e sefan ord ils peis, fissan buns naven!» Gliezi vul era sefar valer: «Fa bien! Dundel tutta raschun a ti. Mo ussa stai: Nus lein far empau de vuts en vischnaunca e cingir da nossa vart il succediu cun ina presa compassiun e misericordia. Sas, quei numn'ins diplomazia el lungatg modern, diplomazia! Jeu mondel a dir rusari zera, e lu viel far da carpau, mo spetga! Quei s'auda. Lu crei la glied ch'jeu stetti mal entochen orasum la detta-pe, che quei tschagrun e maglia-scrottas ei ius culs peis ensi. Suenter bara vegns ti lu era. Basta, quei va sco pischada sil paun. Jeu mon per oz. Suenter ch'il cadaver de nossa preda schai sut tiara, savein nus entscheiver la pesca. Stai bein, gerau!» — «Adia, bien success!» E Gliezi va.

La sera stat el en casa dils Deval sper la bara, urond ualti dad ault il s. Rusari. E far de malencurada, gliez fa'l sco'l ver nausch! Mintgaton frusch'el siu fazalet tgietschen-ner suls egls en crusch e traviors, sco sche el stuess schigentar zacontas larmas. Mo en siu cor tegn el tschellau in ner intent: el vul cavar il foss ad ina famiglia, la quala ha piars il cau. El vul gidar preparar la ruina a mumma ed affons. Tgei delict ch'el commetta

---

cheutras, gliez cuviera sia fatscha disfigurada, nera e tschuffa. E l'egliada de negin carstgaun po percorscher sut la cozza de launa dil tschut ils dents scarponts dil luf diabolic. Negin enconuscha il fumegl de lucifer che ura e sezuppa davos la pareta della corda de paternos e dell'oraziun.

* *
* *

Il git tuchiez de s. Andriu rumpa tut anetg la freida, niua tgeuadad el vitg. Ils tuns schelai e malcuntents ein cuorts e vits, senza pump e slonsch, senza plascher ed impuls sgulont. Els vulan imitar e s'incorporar el freid e trest quescher dil til de bara, che porta in car conburgheis tiel davos ruaus, tiel ruaus perpeten. Gioder Deval ha sche zaco pusseivel maina schau muncar de demussar la davos'honor ad in miert de Cuolmval. Quella biala vertid gauda era per el sez, per siu sincer exercitader, stedia suatientscha. Tut tgi che ha encunaschiu il curteseivel, quiet e prus Gioder, ei serendus oz sur loghens ed ura sper la frestga fossa. Biars cumpartgeschan cun vieua ed affons dolur e patiment della disgrazia. Els egls de tonts s'expectorescha la viva speranza, che quella sventira terrestre semidi avon il tribunal dil Segner en perpetna ventira per il bien defunct. Denton, tut il deplorar ei buca sincers e gests. Era ils mirs dil santeri pon buca sclauder ils dents dil luf ed il malign surrir dil satan, che sesgratta e secava els loghens ils pli sogns e sublins. Ellas retschas de sincers umens e giuvens seplaccan dus malons, che zuppentan ils desideris de lur cors sut ina fatscha plena de tribulaziun e tristezia: Gerau Tuella e Gliezi gob ein era serabitschai aschi lunsch, oz, cur ch'ei vul demussar compassiun cun ina dunna senza mariu, cun ina roschada affons senza bab. Schiglioc smaccan lur calziers meins en e meins ora buc il sogn tratsch dil santeri. Oz denton duei il vitg mirar e sentir, che lur preschientscha munti zatgei dapli. Ed ils dus forapeis pon aunc tener ora pli ditg ch'igl auter pievel il freid ch'ils mirs-baselgia e las cruschs-crap rendan. Negin turpetg retegn els leutier, negin sincer sentiment. Carstgauns cun veins freidas sentan negin remiers pli, lur cor ei crap, glatsch e scheltira. — Pér culla famiglia en malencurada bandunan gerau Tuella e siu compliz la fossa de Gioder Deval.

Dis vargan, pils Deval che setegnan ensemen sco rascha, e pils gedius zuppai. Cheu arrivan ina sera suenter tscheina ils dus conspirai, gerau Tuella e Gliezi gob, en stiva dils Deval. L'entira casada ei seradunada entuorn meisa ed ura in Rusari pil bab en fossa. La viseta fa dano e sco sch'ella stess mal d'haver disturbau. Mumma Nina interrompa l'oraziun e supplichescha ils dus cumpogns de vegnir on cuschina. Ella vul saver cun cuorts plaids il perco e percum de lur vegnir. Gliezi gob envida sia pipa per buca stuer dar giu plaid e risposta, e lai far siu amitg l'introducziun: «Gie, gl'ei ina caussa che pretenda nies bien cussegl. Nus savein ch'ina vieua cun tonts pigns e pignets sa adina duvra in saluteivel sustegn da buns conburgheis. E per in tal essan nus adina pronts e paregiai. Tedlei, jeu vi explicar: Quei

di che Gioder ei sedisgrazias, di sventireivel per nus tuts, ha el dau giu a mia buoba, alla Cristgina, ina brev. Gliez mument erel jeu ual absents. Sun staus mal, schiglioc havessel jeu secussegliau cun vies um per miert. Jeu hai lu schau ruassar la caussa tochen oz. Dis de sepultura han ins pli bugen pauc disturbi, sai bein. Mo zaco vul quei vegnir liquidau, ed jeu tegn ch'ei seigi vies bien sch'ei va vinavon. Legi la brev vusseza!» E gerau Tuella porscha il scret. Ils egls de dunna Nina, cotschens e larmai, s'ingrondeschan, legend quella decisiun, che siu um per miert duei haver fatg avon che murir. Gliezi gob dat ina zuccadida cun ina comba sut meisa a gerau Tuella, e morda confus e gnarvus siu bubriel. Nina ei tut alva, tegn aunc adina la brev enta maun: «Quei duei miu Gioder haver fatg? Quei ei stau siu davos giavisch?» Tuella tegn pétg: «Gie, gliez quei ei sia atgna voluntad!» E dunna Nina continuescha: «Lu stosel jeu suondar! Ch'el ha detg nuot a mi da quei!? Gest avon che murir....? Adina il cuntrari ha miu car Gioder exprimiu en ca-nossa. E tuttina stoi esser sia veglia. E quella d'in car miert sto valer, detti tgei ch'ei vegli! E vus, co manigeis vus de far quei? Sco duei semanar ussa pomai?» — «Mo stei ruasseivla, dunna Nina. Quei lein nus dus ranschar. Essan gie versai en caussas de commerci, nus dus, gie gie! Jeu paghel gia questa sera il prezi ch'ei numnaus en questa declaronza. Vus mireis il meglier per in'avdonza giu ella bassa. Segir per in pli favoreivel tscheins che si cheu. Vos buobs san lu ir en piazza e vus anfleis era zatgei lavur, gliez buca tumi!» E gerau Tuella scadeina neunavon ses 300 renschs sin meisa ch'ei tut strembla: «Cheu, dumbrei, e zatgei sissu, fa 310 ensemen! Ed ussa mondel jeu giu tier Mihel grond e paghel il tscheins per quest meins. Lu fuss quei pagau e rugalau. Duvreis nuota sempatschar de zatgei pli. Schei mo sura a nus. Sigl εμπrem de l'auter stueis lu mirar de far la brocca ed ir, gliez selai mattei buca midar.» Dunna Nina pensa e studegia. Ella survesa aunc buca l'entira situaziun e las consequenzas de quei marcau. Gliezi ha prescha. El ha spitgau sco sin spinas la fin de quei delicat dialog. Ed el crei de stuer dar la benedicziun finala: «Gie, mia buna Nina, cheu haveis puspei viu ina gada tgei ch'il beinmanegiar e la gestadad d'in um sco gerau Tuella muntan. Miraclas sa'l far!» Mo quellas miraclas vegnan dunna Nina e ses affons a stuer ponderar e pesar enzacontas minutas. Ils dus gediis sesaulzan cun tschera seriusa e sontgetta e dattan la buna notg. Dunna Nina ruclenta cun stenta tral tgau quei misteri. Tut ei vegniu schi dabot sc'in orcan. Schei va era vinavon aschi spert?

* * *

Dals carauns de Gonda giu serpegia in'entira processiuin, ordavon Tschamun cun ina carguna robi: mobillas, canastras etc. La Mengia dil cluster stat, mira, e tuorna a tschaghignar. Lu empiar'ella sia vischina, la

---

fumitgasa de Sur Rumetg: «Tgisa tgi che fa il robi da quest temps; ein bein ord il moni!» E tshella ei buca maufra de duvrar sia savida sempverda: «O gliez, gliez sei quels Deval cheusi che van anoragiu a star. Bual-sut hagian els vendiu a gerau Tuella, e senza quei stupent cuolm san els buca viver si cheu. Dieus pertgiri els!» — «Gie, els mondien alla bun'ura! Vus scheis, els hagian schau vi Bual, tgisa sche quels havessan buca giu pèda de far quei tec lavur, tut la ratteina?! La glied vegn tuttina pli e pli cumadeivla!» La buna Mengia patratga denton buca, ch'il tedlar endretg e quescher fuss ina prudenta vertid, la quala il Segner ha semnau dètg rar el pievel feminin! E beinprest sa il davos crap en vischnaunca . . . ch' ils Deval hagian cumprau in hotel . . . alla Riviera! Mo che dus cugliuns dil vitg hagian secargau culla pli turpigiusa cuolpa d'haver rut l'existenza d'ina buna, prusa, famiglia sfurzau quella d'emigrar, gliez sa negin, era buca la fumitgasa de Sur Rumetg, la quala ei schiglioc adina e dapertut sil current.

* * *

Si Bual-sut metta uonn buca la mattatschaglia Deval ora grascha, gl'ei buca Gioder e Nina che segan, e buca Giuanna che pertgira la fueina! Na, ussa truschan e fruschan ils subdits de gerau Tuella. Lez fa ses viadis d'inspeziun sur bots e sur plauncas. Ussa ha 'l contonschiu gl'intent: Bual-sut auda ad el, e gl'entir Bual mo ad el. El ei retg che camonda tenor agen plascher en quei revier de divina bellezza. Ed el excloma cun vusch superba: «Ussa sundel jeu fermes e segirs sin miu pantun. Ussa sa negin stuschar naven mei. Oz eis ei aschia, ed aschia vegn ei a restar!»

* * *

Uonn hai dau la dètga nevada ella val. Las casas seplaccan sut igl uliv manti d'unviern. Gerau Tuella ha schau midar nuegl. Jer ei siu muvel se-tratgs si Bual, per l'emprema gada era si Bual-sut. Il signur gerau ei secun-vegnius cun Gliezi gob de festivar quei cass, e quei si cuolm sez, en scena reala. Demai che Gliezi gob ei buca buns de semudergiar cun sia combalenn tras la neiv, vegn el cargaus silla sliusa. Aschia contonscha la cumpagnia Bual-sut. Tut vegn scargau. Ils dus vegls van bein dabot en nuegl per sescaldar empau e reviventar lur membra schelada. Fumegl e tguli laian els ir anoragiu ellas aclas a maner. Il patrun manegia, che lur festività de questa sera mondi tier nuot al fumegl Bistgaun. Quel savessi palesar lur politica a mintga femna veglia dil vitg. Quei ch'els hagian gudignau, quei seigi era de parter ulivamein e de benedir en persuls!

Ils dus conspirai indrezzan lur banchet entadem nuegl. Leu volvan els si la meisa cun pei, e sissu stattan zacontas butteglas digl enconuscent tgietschen en retscha, dasperas ina d'ansauna, e da ruer dat ei sentelli era buca pauc e schliet. E cheu vegn ei fatg printgas ch'il giavel ri. Quels sin

---

pantun miran tut uiersch da nuegl en. Quei teater modern enconuschan ils buns cun quater combas aunc buca. Tals fers da mesanotg; na, gliez da quei hai buca dau schi savens. Lur pervesider Bistgaun steva pli ruasseivel e quiet da talas uras. Silpli ch'el disturbava il silenzi mintgaton cun runcar. — Quels dudisch daguots dattan fiug als vegls trumpeters. Ussa han els curascha ed impuls. Ils plaids roclan sco curals. Criticau vegn igl entir mund, deno ils sogns cuglianaders, che secrein integhers e nobels. Il plevon vegn tratgs tral tschariesch tochen sil davos cavegl, e silsuenter scolasts, ugaus e cavrers, insumma finadin vegn sut il marti dils sabis forapeis. Igl entir brevier dil spert explosiv vegn cungius e garnius cun dètg savurusas smaledicziuns, ch'el fussau spida-fiug. Cun in plaid: In cunfar sco melli giavelets, ch'ei mitschai dal priel! Ei setracta gie de turnentar il remiers della coscienza ch'emprova da temps en temps de sefar valer el discuors. Els vulan buca dar risposta als cloms zuppai, mobein cuvierer las admoniziuns della vusch interna culla benedida dascha dil suord. Gliezi gob crei d'aver tuc la guota, schend cun bravura: «Nus dus vein dumignau in scoisauda; era sch'el fuss aunc en veta, sche stuess el rumper la corna. Encunter de quels sco nus dat ei negina resistenza e negins rempars. Sche zatgi vul empruar nies pugn, sche dei'l sentir. Ins drova nuota cuglienar la gliud per vegnir dominè, ed era buca defraudar, mo defender ils agens dretgs e regress, gliez ei tuttina ina greva obligaziun. Sch'ei stat era buc els cudischs de doctrina, sch'eis ei tuttina aschia: quei ch'je u sai duvrrar, gliez vala, gliez sto vegnir en mes mauns!» E genau Tuella confirmescha la tesa de siu cunpar Gliezi, replicond: «Gie, era Gioder sa buca far pugn encunter nies in-schign. Quel dei star nua ch'el auda, e tschella rateina ei buna naven. Schiglioc negin carstgaun e negin Dieus che sa giudicar e truar nies . . . . . Gliezi, stai! . . . . . audas . . . . .? Ei il gianter ord las cadeinas . . . . .?»

Il nuegl strembla . . . . . gl'entir baghetg! . . . . . Ina cuorta zuccadida; ils dus miran, alvs sco tschera, in sin l'auter sco desperai. Mo in cuort mument denton! Lu in sfrac anetg e mudent, sco sch'in marti-fravi curdass sin ina nusch . . . . . e tut ei notg, stgirenta notg.

* * *

El vitg regia in snueivel cunfar e tschintschar pervia della lavina de Cruschalva, la quala ha scuau naven Bual cun tegias e clavaus. La disgrazia de Gioder Deval ei emblidada pil mument. Uss ei il raschieni actuals pervia dils dus cadavers, ch'ei satrai profund ella lavina. Umens cavan e badélan, uras en ed uras ò, denter auters era Tschamun. El ha anflau siu amitg Gioder ed encuera era tschels, senza giudicar sur de num e reputaziun. Ed igl ei il medem fideivel Tschamun che cava l'ossa smardigliada de dus conburgheis ord il hardumbel de neiv, glatscha, caglias, lenna e crappa. El contempla il sgarscheivel aspect, senza plidar, senza giudicar, ... pertgei el

---

enconuscha buc il preludi e la perdetga della catastrofa. El sa mo ils nums dils dus satrai: Gerau Tuella e Gliezi gob. El vesa nuot auter che membra rutta, corps manezzai, e lien viarms che mordan e sestorschan, ... la ruina, la decadenza! Mo sche Tschamun sa da nuot, lu enconusch'in auter derschader tuts radis dellas brauslas glischs ual stizzadas, in che sa compargliar il freid, corrupt maletg dil terribel smugl e della sgarscheivla disgrazia culs cors e cullas ovras dellas duas unfrendas. Gl'ei in derschader nunpartischont, denton in che seregorda cun buntadeivel cor d'ina vieua e de ses affons, ils quals vegnan scatschai sin via ed ella miseria e tribulaziun. E quei derschader seregorda cun pugn fier de quels, che insistan sin atgna forza humana e renconuschan mo quella. Quei suprem derschader ha dumandau in Gioder Deval, e pli tard in gerau Tuella e medemamein in Gliezi gob: Tgi sto ceder, il gest e fideivel survient de siu duer e de sias obligaziuns, ni il defraudader e cuglienader, che sesprova de rumper la lescha dil Segner. Enconuschis vus la stadera, silla quala la veta de scadin pelegrin terrester vegn pesada?

Ei dat in ch'examinescha quella stadera e sias peisas. Quei ha gerau Tuella buca cartiu, clamond alla fin de siu davos sulaz: « . . . . . negin Dieus che sa giudicar e truar . . . . . »!

Bual ei oz ina muschna. Ils contadins de Cuolmval untgeschan quei liug de disgrazia e snavur. Negin vul sempatschar pli zatgei d'in avon schi pauc temps grond e losch cuolm. Mo quella bellezza ei smardigliada, e smardigliada ei la pussonza de siu eregider e gidonter. En loghens de boas e lavinas ha il maun cartent adina mess ina sontga ustonza. Mo si Bual, el liug de zanur e snavur, sesaulza ed admonescha negina crusch. Ha il sentiment dil pievel forsa tuttina enderschiu dil trest misteri d'in cuolm e ses carstgauns?

F i n